

Luonnos 23.3.2022/OM/demokratiaohjelman sihteeristö

Valtioneuvoston periaatepäätös suomalaisesta demokratiapolitiikasta 2020-luvulla

Sisällys

1	Periaatepäätöksen, tausta, toimeksianto ja lähtökohdat	2
1.1	Johdanto	2
1.2	Demokratian tila kansainvälisesti tarkasteltuna	2
1.3	Suomalaisen demokratian tila	3
2	Periaatepäätöksen keskeinen sisältö	4
3	Periaatepäätöksen linjaukset ja toimenpiteet.....	5
3.1	Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää osallistumisoikeuksiaan.....	6
	Nykytilanne ja haasteet.....	6
	Toimenpiteitä edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi:.....	7
3.2	Suomessa on käytössä monipuoliset osallistumismahdollisuudet ja yhä useampi käyttää poliittisia- ja kansalaisoikeuksiaan.....	7
	Nykytilanne ja haasteet.....	7
	Toimenpiteitä yhteiskunnallisen osallistumisen tukemiseksi:.....	9
3.3	Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista.....	9
	Nykytilanne ja haasteet.....	9
	Toimenpiteitä demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen tukemiseksi:.....	10
3.4	Avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto vahvistaa luottamusta. Päätöksenteko on tietoperusteista	10
	Nykytila ja haasteet.....	10
	Toimenpiteitä, joilla hallinnon avoimuutta ja läpinäkyvyyttä voidaan edistää:.....	11
	Nykytila ja haasteet.....	11
	Toimenpiteitä, joilla keskustelukulttuuria voidaan parantaa:.....	12
	Nykytila ja haasteet.....	12
	Toimenpiteitä joilla voidaan tukea kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä ja osallistumista:.....	14
3.7	Suomi tukee kansainvälistä demokratiakehitystä.....	14
4	Periaatepäätöksen toteuttaminen, seuranta ja mittarit.....	14
5	Liite.....	14
5.1	Hallituskauden aikana toteutetut toimenpiteet.....	14
	Edustuksellisen demokratian edistäminen	14
	Osallistumisoikeuksien ja vaalien välisen osallistumisen edistäminen.....	16

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen edistäminen.....	17
Avoimuuden edistäminen ja keskustelukulttuurin parantaminen	18
Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten parantaminen	19

1 Periaatepäätöksen, tausta, toimeksianto ja lähtökohdat

Teksti lisätään

1.1 Johdanto

Suomessa demokratialla on vahvat perinteet ja korkea arvostus kansalaisten keskuudessa. Demokratia, oikeusvaltio sekä perus- ja ihmisoikeudet muodostavat yhdessä arvopohjan, jolle suomalainen yhteiskuntajärjestys rakentuu. Perustuslaki (731/1999) antaa vahvan suojan jokaisen yksilön ihmisarvolle ja koskemattomuudelle sekä muille perusoikeuksille. Julkisen vallan tehtävänä on perustuslain nojalla edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon.

Suomalainen demokratia nojaa oikeusvaltioon. Oikeusvaltio tarkoittaa sitä, että kaikki julkinen valta toimii lainsäädännön asettamissa rajoissa, kunnioittaa demokratiaa ja perusoikeuksia sekä on riippumattomien ja puolueettomien tuomioistuinten valvonnassa. Suomalaisessa oikeusvaltiossa tavoitteena on se, että lakien valmistelu, säätäminen ja täytäntöönpano ovat oikeudenmukaisia ja avoimen ja hyvän hallinnon mukaisia sekä tehokkaita.

Demokratia, oikeusvaltio ja perusoikeuksien kunnioittaminen ovat Suomen valtiosäännössä vahvistettuja periaatteita, joihin Suomi on sitoutunut myös EU:n jäsenenä sekä osana kansainvälisiä velvoitteitaan.

1.2 Demokratian tila kansainvälisesti tarkasteltuna

Läntiset demokratiat ovat viime vuosikymmenten aikana eläneet myllerryksessä. Demokratioiden toimivuuteen vaikuttavat laajasti yhteiskunnan muutokseen liittyvät megatrendit, kuten globalisaatio, talouden rakennemuutos, tuotantotapojen ja elinkeinorakenteen uudelleenmuotoutuminen, uusien ammattiluokkien synty ja vakiintuneiden talouspoliittisten voimasuhteiden muutokset.

Politiikan asialista on kuluvalle vuosituhannella myös laajentunut yhä vaikeammilla kysymyksillä, joihin vastaamiseen poliittinen järjestelmä joutuu pinnistelemaan. Kansainvälinen muuttoliike ja ilmastonmuutos ovat luoneet uusia poliittisia jakolinjoja¹. Viime vuosina myös koronapandemia on haastanut demokratioiden resilienssiä ja poliittista päätöksentekokykyä.

Kansainväliset tutkimuslaitokset ovat raportoineet demokratian haurastumisesta ja autoritaarisuuden noususta viime vuosikymmenen aikana. Demokratian taso on maailmassa koronapandemian aikana

¹ Borg, Kestilä-Kekkonen & Wass (2020) Poliittinen ilmasto elää jatkuvassa vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan. Poliitiikan ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 5:2020

entisestään heikentynyt. Kansainväliset tutkimuslaitokset tunnistavat useita uhkia lähivuosien demokratiakehitykselle maailmalla.²

Liberaalin demokratian kriisin ilmentymänä on pidetty poliittista järjestelmää kohtaan koetun luottamuksen heikkenemistä, entistä autoritaarisempien hallintomuotojen vetovoiman kasvamista, politiikan elitisoitumista, kansalaisten poliittisen lukutaidon heikkenemistä sekä päätöksenteon yhteisten pelisääntöjen haastamista³.

Viimeaikaiset tutkimustulokset ovat myös osoittaneet merkkejä oikeusvaltiokehityksen taantumisesta maailmalla, mutta myös EU:n sisällä⁴. Lisäksi universaalien ihmisoikeuksien, yhdenvertaisuuden ja sukupuolten tasa-arvon kyseenalaistaminen on lisääntynyt monissa maissa.

1.3 Suomalaisen demokratian tila

Suomi sijoittuu demokratiaa ja sen toimivuutta mittaavissa ja vertailevissa tutkimuksissa maailman kärkimaiden joukkoon⁵. Suomalaisten luottamus toisiinsa ja yhteiskunnan eri toimijoihin on myös kansainvälisessä tarkastelussa korkealla tasolla⁶. Euroopan komission vuoden 2021 oikeusvaltiokertomus⁷ pitää Suomen oikeusvaltiotilannetta hyvänä. Suomessa oikeuslaitos on hyvin riippumaton, korruptio on vähäistä ja kansalaisten luottamus oikeusvaltiota kohtaan on korkea. Suomessa ihmisoikeuksilla on vahva perustuslaillinen suoja ja ihmisoikeuksien toteutumisen seuranta on pyritty kehittämään⁸.

Vaikka demokratian tila Suomessa on kansainvälisesti vertaillen hyvä, myös suomalaisen demokratian toimivuudessa on havaittu monia haasteita. Suomalaisen demokratian erityisinä haasteina on tutkimuksissa ja valtioneuvoston tulevaisuusselonteossa⁹ nostettu esille seuraavat trendit:

- osallistumisen eriarvoistumiskehitys
- äänestysaktiivisuuden lasku
- poliittisen kentän pirstaloituminen
- luottamuksen vaihtelu eri väestöryhmissä.¹⁰

Nousevia haasteita ovat myös:

- kyberuhat, disinformaatio ja informaatiovaikuttaminen sekä virkamiehiin, päättäjiin, toimittajiin ja tutkijoihin kohdistuva järjestelmällinen häirintä eli maalittaminen¹¹

² IDEA (2021) Global State of Democracy Report 2021. Building Resilience in a Pandemic Era:

<https://www.idea.int/g sod/global-report>

³ Borg, Kestilä-Kekkonen & Wass (2020) Poliittinen ilmasto elää jatkuvassa vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan. Poliitiikan ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 5:2020

⁴ EU:n oikeusvaltiokertomus 2021

⁵ Esim. Freedom House 2021; Economist Intelligence Democracy

Index(2021):[https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-](https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2021/#mktoForm_anchor)

[2021/#mktoForm_anchorhttps://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2021/#mktoForm_anchor](https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2021/#mktoForm_anchor)

⁶ OECD (2021) Drivers of Trust in Public Institutions in Finland; Valtiovarainministeriön julkaisuja 2019:31.

Poliittinen ja sosiaalinen luottamus: Polut, trendit ja kuulut. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161610>

⁷ EU:n oikeusvaltiokertomus

⁸ Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteko (2021) ja VN:n periaatepäätös ihmisoikeusindikaattoreista 2021

⁹ Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko (2022)

¹⁰ OECD 2021 & VM 2020: Luottamus vaihtelee eri väestöryhmissä. Se on korkeaa niissä väestöryhmissä, joissa on korkea koulutus, hyvä terveys, optimistiset tulevaisuudennäkymät, ja jotka osallistuvat aktiivisesti esimerkiksi kansalaistoimintaan ja asuvat kaupungeissa.

¹¹ Häirintä ja vihapuhe vaikuttavat kansalaisten, erityisesti naisten ja vähemmistötaustaisten henkilöiden halukkuuteen osallistua esimerkiksi politiikkaan. Ilmiö heikentää turvallisuuden tunnetta, kaventaa sananvapautta sekä vähentää ihmisten halukkuutta aktiiviseen yhteiskunnalliseen toimijuuteen. Ilmiöllä on negatiivisia vaikutuksia myös luottamusyhteiskuntaan.

- kansalaisyhteiskunnan taloudellisten toimintamahdollisuuksien epävarmuus.

OECD:n vuonna 2021 julkaiseman arvioinnin¹² mukaan Suomi on vahvan luottamuksen maa. Kansalaisten luottamus eri instituutioihin kuitenkin vaihtelee. Kansalaisista 66 prosenttia luottaa valtionhallintoon, 61 prosenttia hallitukseen, 53 prosenttia eduskuntaan ja 52 prosenttia kuntahallintoon. Luottamuksessa oli merkittäviä alueellisia ja väestöryhmien välisiä eroja.

OECD:n arvion mukaan Suomessa on osallistumisen paradoksi. Kansalaiset luottavat julkisiin instituutioihin ja tyytyväisyys demokratiaan on korkealla, mutta vain 40 prosenttia vastaajista uskoi mahdollisuuksiinsa vaikuttaa poliittisiin prosesseihin. Vaikka kansalaisten luottamus julkisiin instituutioihin ja tyytyväisyys demokratiaan on korkealla, niiden ihmisten osuus, jotka uskovat voivansa vaikuttaa poliittisiin prosesseihin on Suomessa pieni verrattuna muihin korkean luottamuksen maihin. OECD korostaakin, että tiettyjen väestöryhmien mahdollista syrjäytymistä olisi torjuttava Suomessa edistämällä laajempaa sosiaalista vuoropuhelua.

OECD on suosittanut, että Suomessa vakiinnutettaisiin hallinnon ja kansalaisten väliset vuoropuhelut ihmisten luottamuksen vahvistamiseksi, lisättäisiin hallinnon ja päätöksenteon avoimuutta, kehitettäisiin osallistumisen ja vaikuttamisen prosesseja ja otettaisiin kansalaiset mukaan politiikan vaihtoehtojen valmisteluun. Eri väestöryhmien syrjäytymistä ja syrjintää olisi torjuttava vahvistamalla osallistumismahdollisuuksia ja varmistamalla, että kaikki pysyvät mukana yhteiskunnassa.¹³

Kansalaisten yhteiskunnalliseen luottamukseen ja näkemyksiin demokratian toimivuudesta vaikuttavat kansanvaltaisen poliittisen järjestelmän toimivuuden ohella monet muut tekijät, kuten muun muassa taloustilanne, työllisyystilanne, tulonjako sekä ihmisten tulevaisuuden näkymät.

2 Periaatepäätöksen keskeinen sisältö

Yhdenvertainen osallistuminen ja vaikuttaminen sekä merkityksellisen elämän kokemukset ovat tärkeässä asemassa demokratian ja luottamuksen ylläpitämisessä. Julkisen hallinnon kyvyllä vastata kansalaisten muuttuviin odotuksiin, tarpeisiin ja tulevaisuuden haasteisiin, sekä elinvoimaisella kansalaisyhteiskunnalla on tässä merkittävä rooli.

Keskeistä demokratian toimivuuden kannalta on myös se, että ketään ei jätetä yhteiskunnan tai kehityksen ulkopuolelle. Tunne näköalattomuudesta ja toivottomuudesta loitontaa ihmistä yhteiskunnasta. Demokratian toimivuuteen ja luottamuksen syntyyn ei näin ollen voida vaikuttaa pelkästään demokradiapolitiikalla, vaan sillä on vahva kytkös myös muun muassa talouspolitiikkaan, sosiaalipolitiikkaan ja terveyspolitiikkaan.

Demokradiapolitiikalla voidaan vaikuttaa erityisesti poliittisen järjestelmän toimivuuteen, osallistumisoikeuksien toteutumiseen, hallinnon avoimuuteen ja vuorovaikutteisuuteen, kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiin, sekä koettuun kansalaispätevyteen.

Demokratiaa, päätöksentekoa ja hallintoa on kehitettävä strategisesti ja ylivaalikautisesti. Tässä periaatepäätöksessä valtioneuvosto linjaa pitkän aikavälin tavoitteista edustuksellisen demokratian, osallistumisjärjestelmien, demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen, hallinnon avoimuuden ja

¹² OECD 2021. Drivers of Trust in Public Institutions in Finland. <https://www.oecd.org/publications/drivers-of-trust-in-public-institutions-in-finland-52600c9e-en.htm>

¹³ OECD 2021. Drivers of Trust in Public Institutions in Finland. <https://www.oecd.org/publications/drivers-of-trust-in-public-institutions-in-finland-52600c9e-en.htm>

vuorovaikutteisuuden, yhteiskunnallisen keskustelukulttuurin sekä kansalaisyhteiskunnan tilan kehittämiseksi. Tavoitteet pohjautuvat pääministeri Marinin hallituskauden aikana toteutetun kansallisen demokraatiohjelman 2025 havaintoihin ja kokemuksiin. Valtioneuvosto sitoutuu edistämään periaatepäätöksen linjauksia. Linjausten toimeenpano edellyttäneen erillisen toimenpideohjelman laatimista seuraavalla hallituskaudella.

3 Periaatepäätöksen linjaukset ja toimenpiteet

Käsillä olevassa valtioneuvoston periaatepäätöksessä linjataan suomalaisen demokraatiapolitiikan tavoitteista 2020-luvulla. Niiden mukaan Suomi kuuluu jatkossakin maailman demokraattisimpien maiden joukkoon. Suomalainen kansalaisyhteiskunta on aktiivinen ja elinvoimainen, ja hallinto on avoin ja vuorovaikutteinen. Ihmisten poliittiset ja kansalaisoikeudet toteutuvat Suomessa yhdenvertaisesti, eikä ketään jätetä ulkopuolelle tai jälkeen kehityksessä. Suomi suhtautuu kunnianhimoisesti demokratian edistämiseen globaalilla tasolla.

Keskeiset linjaukset (LUONNOS)

1. Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää osallistumisoikeuksiaan.

2 Avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto vahvistaa kansalaisten luottamusta hallintoon ja julkisiin instituutioihin. Rakentava yhteiskunnallinen keskustelukulttuuri tukee demokratian toimivuutta.

3 Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta on keskeinen osa toimivaa demokratiaa.

4. Suomi tukee aktiivisesti kansainvälistä demokratiakehitystä.

Kukin linjaus niistä sisältää alatavoitteita, jotka esitellään tässä luvussa. Demokratian edistämässä on kyse pitkäkestoisesta ja laaja-alaisesta kehittämisestä, jonka tulisi jatkua yli vaalikausien. Siksi on tärkeää seurata linjausten sekä niitä koskevien tavoitteiden toteutumista ja luoda tätä varten tarkoituksenmukainen seurantamalli. Seurantaa käsitellään periaatepäätöksen luvussa neljä.

Linjausten edistämien ja tavoitteiden toimeenpano on kunkin hallituksen ja toimivaltaisen ministeriön vastuulla. Budjettivaikutuksia vaativista toimenpiteistä päätetään erikseen valtiontalouden kehitysissä ja vuosittaisissa talousarvioissa.

3.1 Vaalijärjestelmä on toimiva, turvallinen ja luotettava. Jokaisella on yhdenvertaiset mahdollisuudet ja riittävät valmiudet käyttää osallistumisoikeuksiaan.

Nykytilanne ja haasteet

Suomen poliittis-hallinnollinen järjestelmä perustuu edustukselliseen demokratiaan, jota täydentävät suoran ja osallistuvan demokratian menetelmät. Edustuksellisessa demokratiassa äänioikeutetut kansalaiset valitsevat vaaleilla edustajat, jotka tekevät päätökset heidän puolestaan.

Suomen vaalit sijoittuvat kansainvälisten vertailujen mukaan maailman luotettavimpien joukkoon.¹⁴ Vaalien oikeudenmukaisuuden ja äänioikeuden inklusiivisuus saa kansainvälisissä vertailuissa korkeat pisteet¹⁵. Korona pandemia on vaikuttanut demokratian toteutumiseen globaalisti¹⁶. Koronapandemia on myös Suomessa tuonut esille tarpeen arvioida, miten vaalien resilienssiä voitaisiin vahvistaa erilaisissa kriisitilanteissa.

Vaalihäirintä ja vaaleihin liittyvä vaikuttaminen on kansainvälisesti ollut kasvava ongelma, jonka tavoitteena on vaikuttaa vaalien toimintaan tai horjuttaa vaalien legitimitettä. Vaalihäirinnässä on kyse toiminnasta, jolla pyritään aiheuttamaan sekasortoa ja sekaannusta vaalikamppailun aikana ja siten nakertaa kansalaisten luottamusta vaali-instituution toimivuuteen ja hyväksyttävyyteen. Esimerkiksi Euroopan demokratiatoimintasuunnitelman¹⁷ tavoitteena on parantaa kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia ja rakentaa kestävämpiä demokratioita kaikkialla EU:ssa edistämällä vapaita ja rehellisiä vaaleja, vahvistamalla tiedotusvälineiden vapautta sekä torjumalla disinformaatiota.

Vaalihäirintä on tutkimusten valossa Suomessa toistaiseksi ollut maltillista. Tutkimusten mukaan henkilökohtaisella tasolla melko harva ehdokas on toistaiseksi kokenut vaalihäirintää. Sen sijaan yleisemmän tason tarkastelu osoittaa, että vaalihäirintää koetaan kasvavana uhkana.¹⁸ Suomessa sosiaalisessa mediassa toimivien automatisoitujen bottitilien yritykset vaikuttaa vaaleihin ovat toiseksi jääneet vähäisiksi.¹⁹

Suomessa äänestysaktiivisuus sijoittuu Euroopan maiden keskikastiin. Äänestysaktiivisuus jakautuu melko voimakkaasti eri väestöryhmien välillä. Hyvin toimeentulevat ja korkeasti koulutetut äänestävät keskimäärin muita väestöryhmiä aktiivisemmin.²⁰ Nuorten ja maahanmuuttaneiden äänestysaktiivisuus on sen sijaan jäänyt alhaiseksi.²¹ Yhteiskunnallinen vaikuttaminen on jakaantunut yhä selvemmin eri ryhmien välillä. Osa kansalaisista kokee, että heillä ei ole mahdollisuuksia vaikuttaa yhteisiin asioihin perinteisten kanavien kautta, kuten äänestämällä vaaleissa²². Suomessa toimitetaan aluevaalien myötä nykyään viidet

¹⁴ Idea 2021

¹⁵ Freedom House 2021.

¹⁶ The Global state of Democracy 2021. Building Resilience in a Pandemic Area.

file:///C:/Users/03087094/Desktop/Yksik%C3%B6n%20p%C3%A4%C3%A4llikk%C3%B6/DVY%20toiminnasuunnittelu/DVY%20ty%C3%B6suunnitelma%202021/Keskeiset%20hankkeet/Demokratiaohjelma/VNP/the-global-state-of-democracy-2021_0.pdf

¹⁷ Komission tiedonanto Euroopan demokratiatoimintasuunnitelmasta KOM/2020/790 lopullinen sekä valtioneuvoston E-selvitys E 12/2021 vp asiasta

¹⁸ Wass, Isotalo & Linnell (2020) Ehdokkaiden ja äänestäjien havainnot vaalihäirinnästä. Poliitiikan ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 5:2020

¹⁸ Von Schoultz, Söderlund & Kestilä-Kekkonen (2020) Ehdokkaiden menestys vaaleissa. Poliitiikan ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 5:2020.

¹⁹ <https://vaalit.fi/-/1410853/bottien-vaikuttavuus-twitterissa-kuntavaalien-alla-vahaista>

²⁰ Kantola, A., Wass, H., Lahtinen, H., Peltoniemi, J., & Heikkilä, T. (2020). *Vaalinavigaattori*. Kansalaisuuden kuulut ja kuplat.

²¹ Ks ETNON työpajan aineistot

²² OECD (2021). Drivers of trust in public institutions in Finland. OECD

erityyppiset vaalit²³. Vaalien kasautuminen saattaa aiheuttaa vaaliväsymystä sekä puolueissa että äänestäjissä ja siten heikentää äänestysaktiivisuutta.

Vaalien suhteellisuus toteutuu tällä hetkellä Suomessa heikosti.²⁴ Nykyjärjestelmän keskeisimpänä heikkoutena voidaan pitää sitä, että vaalipiirien kokoerot johtavat piilevien äänikynnysten suureen vaihtelevuuteen. Tällöin poliittinen suhteellisuus toteutuu eri tavoin eri vaalipiireissä ja pienissä vaalipiireissä erityisen heikosti, minkä seurauksena äänestäjien yhdenvertaisuus ei toteudu. Piilevät äänikynnykset vaihtelevat laskennallisesti huomattavasti toisistaan.²⁵ Vaalipiirin koolla on suuri vaikutus erikokoisten puolueiden ehdokkaiden mahdollisuuksiin tulla valituiksi. Uusien puolueiden nousu pieneköissä vaalipiireissä on vaikeaa.

Luottamushenkilöpaikat ovat kuntaliitosten ja lautakuntien vähenemisen myötä vähentyneet noin kolmannesosaan 1980-luvulta lähtien²⁶. Uudet hyvinvointialueet tuovat kuitenkin mukanaan uusia luottamushenkilöpaikkoja. Valtuusto ja hallituspaikkojen lisäksi luottamushenkilöiden määrä tulee vaihtelevaan hyvinvointialueittain, riippuen siitä minkälainen lautakuntarakenne kukin hyvinvointialue itselleen valitsee.

Vaaleissa ehdokkaiden ja valituksi tulleiden osalta esiintyy vinoumia. Naisten osuus ehdokkaista ja valituista on viime vuosikymmenten aikana kasvanut. Vuoden 2019 eduskuntavaaleissa naisten suhteellinen osuus ehdokkaista oli suurempi kun koskaan aikaisemmin ja 94 naista valittiin eduskuntaan²⁷. Vuoden 2022 aluevaaleissa lievä enemmistö valituksi tulleista oli naisia. Maahanmuuttaneet ovat sen sijaan edelleen aliedustettu ryhmä sekä ehdokkaina että valituksi tulleiden joukossa²⁸.

Suomessa on monipuoluejärjestelmä ja puolueiden määrä on puolueräkisterissä pysynyt suhteellisen vakaana. Tällä hetkellä puolueräkisterissä on yhdeksätoista puoluetta²⁹. Puolueräkisterissä olevat puolueet ja puolueen jäsenmäärien ovat sen sijaan viimeisten vuosikymmenten aikana pienentyneet. Vielä 1970-luvulla Suomessa puoluejäseniä oli yli kuusisataatuhatta, tänä päivänä enää noin reilu satatuhatta puoluejäsentä³⁰.

Toimenpiteitä edustuksellisen demokratian toimivuuden parantamiseksi:

3.2 Suomessa on käytössä monipuoliset osallistumismahdollisuudet ja yhä useampi käyttää poliittisia- ja kansalaisoikeuksiaan

Nykytilanne ja haasteet

Demokratian toimivuuden kannalta on keskeistä, että kaikilla on yhdenvertainen mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan toimintaan. Tämä voi tapahtua sekä edustuksellisen järjestelmän tai muiden

²³ Europarlamenttivaalit, presidentinvaalit, eduskuntavaalit, aluevaalit ja kuntavaalit

²⁴ Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2022:6

²⁵ Uudellamaalla tarvitaan läpimenoon laskennallisesti noin 2,5% annetuista äänistä, mutta Lapissa noin 10 %. Piilevästä äänikynnyksestä johtuen äänestäjät ovat eriarvoisessa asemassa. Koska vaalipiirien paikkamäärät on sidottu asukasluokuihin, tilanne tulee jatkossa eriytymään yhä enemmän. Uusimaa lähestyy 40 edustajanpaikkaa ja Lappi putoaa pian kuuteen edustajaan.

²⁶ Eduskuntavaalitutkimus 2019

²⁷ Pikkala (2019) Naiset eduskuntavaaleissa ja sukupuolen merkitys äänestämässä. Poliitiikan ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 5:2020

²⁸ Ota ETNOn esityksistä

²⁹ <https://puoluerakisteri.fi/puolueet>

³⁰ Eduskuntavaalitutkimus 2019

osallistumisprosessien kautta. Osallistumisjärjestelmien tulisi olla luotettavia ja vaikuttavia. Kansalaisten riittäviä osallistumisvalmiuksia tulisi tukea.

Viime vuosikymmenten aikana perinteinen poliittinen osallistuminen, kuten äänestäminen ja puolueosallistuminen, on läntisissä demokratioissa vähentynyt. Perinteisten osallistumismuotojen rinnalle on syntynyt uusia osallistumisen tapoja. Tutkimusten mukaan näyttäisi siltä, että yksilöllisemmät osallistumismuodot, joissa ihmiset voivat osallistua heille itselleen sopivina aikoina, ovat syrjäyttämässä kollektiivisempia osallistumismuotoja. Suomalaiset ovat hieman eurooppalaista keskitasoa aktiivisempia poliittisia osallistujia, joskaan osallistuminen ei yllä ihan Euroopan parhaiden maiden joukkoon. Suomalaisena erityispiirteenä on kansalaisaloitteen vahvempi suosio verrattuna muihin Euroopan maihin, joissa kansalaisaloitteen tapainen osallistumiskanava on olemassa.³¹ Myös kunnallinen aloiteoikeus on suomalainen demokraattinen innovaatio.

Suomessa niin sanotut ei-institutionaaliset osallistumisen muodot, kuten osallistuminen mielenosoituksiin, ovat hieman lisääntyneet viimeisen kymmenen vuoden aikana³². Etenkin kansalaisaloitteen käyttö, mutta myös muu verkossa tapahtuva osallistuminen näyttäisi erityisesti koronapandemian aikana lisääntyneen.

Viimeisen vuosikymmenen aikana Suomessa on tehty huomattavia panostuksia verkkodemokratian edistämiseksi. Suomi onkin noussut YK:n e-demokratiaindeksillä mitattuna maailman kärkimaiden joukkoon³³. Oikeusministeriön verkkodemokratiapalvelut ovat vakiinnuttaneet paikkansa ja kävijämäärät ovat kasvaneet selkeästi vuodesta 2019 lähtien. Esimerkiksi kansalaisaloite.fi-palvelussa oli vuonna 2021 jo yli viisi miljoonaa käyntikertaa³⁴.

Suomessa ja muissa pohjoismaissa on vahva paikallinen itsehallinto. Kuntalaissa ja laissa hyvinvointialueista on monipuolisesti otettu huomioon demokratia ja osallistuminen. Kuntalain kokonaisuudistuksen (410/2015) siivittämänä monet kunnat ovat ottaneet käyttöön uusia osallistumisen kanavia. Nuorisovaltuustot sekä vammais- ja vanhusneuvostot tulivat pakollisiksi vuodesta 2017 alkaen. Myös osallistuva budjetointi on kasvattanut suosiotaan, ja siitä löytyy paikallisesti monia hyviä esimerkkejä. Kuntien välillä löytyy kuitenkin edelleen suuria eroja siinä minkälaisia osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia ne ovat ottaneet käyttöön. Laki hyvinvointialueista rakentuu kuntalain pohjalle ja hyvinvointialueiden osallistumisjärjestelmiä ollaan parhaillaan rakentamassa.

Tutkimusten mukaan suomalaista demokratiaa haastavat osallistumisen kuilut. Poliittisen osallistumisen eriytyminen luo haasteita myös uusille osallistumisen muodoille. Poliittinen aktiivisuus näyttäisi herkästi kasautuvan yhteiskunnan hyväosaisille³⁵. Osallistuminen eriytyy ja osa kansalaisista ei koe osallistumista enää tärkeäksi. Kuiluja kasvattavat talouden rakennemuutokset ja muuttoliike, jotka jakavat suomalaisia voittajiin ja häviäjiin. Osallistumisen kuilut näkyvät myös lakien valmistelussa, jossa vahvimmat ryhmät saavat äänensä kuuluviin.³⁶

³¹ Bäck & Seerup Christensen (2020) Minkälaisia poliittisia osallistujia suomalaiset ovat kansainvälisessä vertailussa? Teoksessa: Borg, Kestilä-Kekkonen & Wass (toim.) Poliitiikan ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 5:2020.

³² Bäck & Seerup Christensen (2020) Minkälaisia poliittisia osallistujia suomalaiset ovat kansainvälisessä vertailussa? Teoksessa: Borg, Kestilä-Kekkonen & Wass (toim.) Poliitiikan ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 5:2020.

³³ YK:n e-demokratiaindeksi 2021

³⁴ Matomo tilastot (lisätään tilasto tähän).

³⁵ Bäck & Seerup Christensen (2020) Minkälaisia poliittisia osallistujia suomalaiset ovat kansainvälisessä vertailussa? Teoksessa: Borg, Kestilä-Kekkonen & Wass (toim.) Poliitiikan ilmastonmuutos. Eduskuntavaalitutkimus 2019. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 5:2020

³⁶ https://oikeusministerio.fi/documents/1410853/22015357/Citizen-ohjelma+-+Poliitiikkasuositus+9_2021+-+Suomalaisen+demokratian+kipukohdat+-+ja+niiden+ratkaisumahdollisuudet.pdf/a54b450d-ed11-f782-11cb-48789cc60b3e/Citizen-ohjelma+-+Poliitiikkasuositus+9_2021+-+Suomalaisen+demokratian+kipukohdat+-+ja+niiden+ratkaisumahdollisuudet.pdf?version=1.0&t=1631000440007

Toisaalta esimerkiksi kansalaisaloite on osoittanut, että suoran osallistumisen muodoilla voi olla myös osallistumista tasaavia vaikutuksia³⁷. Demokraattiset innovaatiot ja uudet osallistumisen muodot voivat vahvistaa demokratiaa ja säilyttää suosionsa kansalaisten keskuudessa ainoastaan, jos ihmiset mieltävät ne vaikuttaviksi ja realistiksi vaikutusmahdollisuuksiksi.

Toimenpiteitä yhteiskunnallisen osallistumisen tukemiseksi:

3.3 Demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatus sekä jatkuva oppiminen tukevat osallistumisoikeuksien toteutumista

Nykytilanne ja haasteet

Demokratian toimivuuden kannalta merkittäviä tekijöitä ovat ihmisten kokemana yhteiskunnallinen osallisuus, kiinnostus osallistumista ja vaikuttamista kohtaan sekä kansalaispätevyys. Esimerkiksi vuoden 2018 Nuorisobarometrin³⁸ mukaan nuoret ovat aiempaa kiinnostuneempia politiikasta, mutta kiinnostus vaihtelee koulutustason mukaan. Yhdenvertaisuuden näkökulmasta huolestuttavaa on se, että kuntavaaleissa sukupuolten ja alueiden väliset erot äänestysaktiivisuudessa ovat suuria. Lisäksi vieraskielisten äänestysaktiivisuus jää selvästi pienemmäksi kuin kotimaisia kieliä puhuvilla.³⁹

Sisäinen kansalaispätevyys eli kansalaisen kokemus siitä, missä määrin hän ymmärtää politiikkaa, linkittyy kansalaisen koulutustason, ja sillä on merkittävä yhteys luottamukseen poliittisia instituutioita kohtaan⁴⁰.

Muodollisessa opetuksessa voimassa olevat varhaiskasvatussuunnitelman ja opetussuunnitelmien perusteet kaikilla kouluasteilla (esi- ja perusopetus, lukio- ja ammatillinen koulutus, opettajankoulutus) painottavat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamistavoitteita sekä lasten, oppilaiden ja opiskelijoiden osallisuutta niin opetuksen arvoperustassa kuin laaja-alaisen osaamisen kokonaisuuksissa ja toimintakulttuurin kehittämistä koskevissa periaatteissa.⁴¹

Viimeaikaisten selvitysten mukaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamistaso opettajien keskuudessa on kuitenkin vaihtelevaa ja teemojen opetus on edelleen yksittäisten opettajien aktiivisuuden varassa. Erityisesti ihmisoikeuskasvatuksen osalta on havaittu kehittämistarpeita. Kansalliset ja kansainväliset suositukset kehottavat valtioneuvostoa vahvistamaan opettajien pitkäjänteistä perus- ja täydennyskoulutusta ihmisoikeuksista.⁴² Opettajien ja koulujen muun henkilöstön täydennyskoulutuksen on todettu nykyisellään olevan epäsystemaattista ja osallistumisen kasautuvan. Haaste koskee

³⁷ Valtioneuvoston periaatepäätös demokratian edistämisestä 2017

³⁸ Pekkarinen, E. & Myllyniemi, S. (toim.) (2019) [Vaikutusvaltaa Euroopan laidalla. Nuorisobarometri 2018](#). Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja, nro 60.

³⁹ Suomen virallinen tilasto (SVT) (2021) Kunnallisvaalit. Ehdokkaiden ja valittujen tausta-analyysi 2021, 1. Äänestäneet kuntavaaleissa 2021. Helsinki: Tilastokeskus.

⁴⁰ Bäck ym. 2016, 394; teoksessa Bäck & Kestilä-Kekkonen (toim.) (2019). Poliittinen ja sosiaalinen luottamus. Polut, trendit ja kuilut. Valtiovarainministeriön julkaisuja 2019:31.

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161610/VM_31_2019_Poliittinen%20ja%20sosiaalinen%20luottamus.pdf?sequence=1&isAllowed=y

⁴¹ Opetushallitus, <https://eperusteet.opintopolku.fi/>

⁴² Esim. Kasa, T. et al. (2021) 'Human rights and democracy are not self-evident': Finnish student teachers' perceptions on democracy and human rights education. *Human Rights Education Review*, 4(2), 69–84; Ihmisoikeuskeskus (2014) Ihmisoikeuskasvatus ja -koulutus Suomessa. Ihmisoikeuskeskuksen selvitys; Ihmisoikeusvaltuuskunta (2021) Ihmisoikeuskasvatusta vahvistettava hallitusohjelman mukaisesti - opettajankoulutukseen tarvitaan ihmisoikeussisältöä. Ihmisoikeusvaltuuskunnan kannanotto 15.4.2021

täydennyskoulutusta laajemmin, mutta vaikuttaa kielteisesti myös demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osalta.⁴³

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi) arvioi vuosina 2016-2017 oppilaiden osallisuutta perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa⁴⁴. Lisäksi Karvi on arvioinut lasten osallisuuden toteutumista päiväkotien ja perhepäivähoidon lapsiryhmissä osana varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden toteutumisen arviointia⁴⁵. Vuosina 2020-2021 Karvi toteutti arvioinnin opiskelijoiden kasvusta aktiivisiksi ja kriittisiksi kansalaisiksi toisella asteella⁴⁶.

Ihmisoikeusvaltuuskunta on esittänyt, että demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta tulisi entisestään vahvistaa⁴⁷. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta käsitellään kuvaavasti valtioneuvoston joulukuussa 2021 hyväksymässä ihmisoikeuspoliittisessa selonteossa⁴⁸. Myös Euroopan tulevaisuuskonferenssin kuulemisissa korostuivat demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen sekä medialukutaidon lisäämisen tärkeys⁴⁹.

Toimenpiteitä demokratia-, ihmisoikeus- ja mediakasvatuksen tukemiseksi:

3.4 Avoin, läpinäkyvä ja vuorovaikutteinen hallinto vahvistaa luottamusta. Päätöksenteko on tietoperusteista

Nykytila ja haasteet

Avoimuus ja päätöksenteon läpinäkyvyys ovat demokratiassa tärkeitä luottamuksen ylläpitämisen näkökulmasta. Läpinäkyvyys luo myös perustan korruptoimattomuudelle. Avoin valmistelu antaa kansalaisille mahdollisuuden seurata päätöksenteon valmistelua ja osallistua valmisteluprosessiin,

Pohjoismailla ja Suomella on pitkät perinteet avoimesta hallinnosta ja laajasta julkisuusperiaatteesta. Suomi sijoittuu kansainvälisissä avoimuuteen ja korruptoimattomuuteen liittyvissä vertailuissa maailman kärkimaiden joukkoon.⁵⁰ Suomessa valmistelu on perinteisesti ollut avointa ja perustunut eri osapuolten väliseen yhteistyöhön.

Tutkimukset⁵¹ osoittavat kuitenkin, että poliittis-hallinnollinen järjestelmä on siirtynyt yhä enemmän verkostomaiseen toimintaan, jossa eri sidosryhmät lobbaavat omia intressejään. Lobbausta tapahtuu sekä virallisten, että epävirallisten vaikuttamiskanavien kautta. Epävirallinen vaikuttaminen on jää useimmiten pimentoon ja asiakirjajulkisuuden ulottumattomiin. Lobbaus Suomessa kohdistuu valtiollisella tasolla päätöksenteon kaikkiin vaiheisiin ja toimijoihin. Keskeisimpiä lobbauskohteita ovat etenkin ministerit ja ministeriöiden keskeiset virkamiehet. Tutkimuksen perusteella keskeisimpiä lobbaajia Suomessa ovat elinkeinoelämän järjestöt ja institutionaaliset järjestöt. Sen sijaan ammattiliittojen merkitys on näitä

⁴³ Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen ohjausryhmä Kokous 4/2021, pöytäkirja

⁴⁴ Julin, S. & Rumpu, N. (2018) Työrauhan ja turvallisen oppimisympäristön arviointi perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa. Tampere: Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.

⁴⁵ viite?

⁴⁶ Hakamäki-Stylman, V. et al. (2021) Osallisuus tehdään yhdessä. Opiskelijoiden kasvu aktiivisiksi ja kriittisiksi kansalaisiksi toisella asteella. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. Julkaisut 28:2021

⁴⁷ Ihmisoikeusvaltuuskunnan kannanotto 2021

https://bin.yhdistysavain.fi/1586428/l2Dx8StXXonT8ol2l4420Vn3Ej/IOV%20Koulutuskannanotto-IOKK_%202021_FI.pdf

⁴⁸ <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163674>

⁴⁹ <https://futureu.europa.eu/?locale=fi>

⁵⁰ <https://www.globalis.fi/Tilastot/korruptio>

⁵¹ <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162855>

vähäisempi. Päätöksenteon läpinäkyvyyden edistämiseksi oikeusministeriö valmistelee parhaillaan lobbausta koskevaa lainsäädäntöä.

Suomessa vaalirahoitukseen liittyvää avoimuutta lisättiin vaali- ja puoluerahoitukseen liittyvän kohun seurauksena 2010-luvun alkupuolella. Nykyään ehdokkaiden vaalirahoitusilmoitukset julkaistaan avoimesti tietoverkossa⁵². Vaali- ja puoluerahoituksen avoimuudessa ja valvonnassa on VTV:n mukaan edelleen esiintynyt tiettyjä haasteita⁵³.

Demokratian kannalta keskeistä on, että lainsäädännön valmistelua ohjaavat laadun, suunnittelun ja läpinäkyvyyden tavoitteet. Tutkimustiedon valossa lainvalmistelussa käytettäviä kuulemismenetelmiä pidetään usein yksipuolisina niiden keskittyessä lähinnä formaaliin lausunnotmenettelyyn. Isot toimijat ja tietyt setorit saavat tällä hetkellä äänensä paremmin kuuluviin valmisteluprosessissa⁵⁴.

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen mukaan keskeinen kritiikki nykyisissä kuulemiskäytännöissä nousee siitä, että ne avaavat usean arvion mukaan vaikutusmahdollisuuksia liian myöhään eikä lausuntojen antamista useinkaan pidetä riittävänä vaikuttamiskanavana verrattuna säädösvalmistelun aikaisemman vaiheen kuulemiseen. Kuuleminen on kiinteä osa lainvalmistelua, minkä vuoksi aitoja vaikutusmahdollisuuksia tulisi avata lainvalmisteluun nykyistä lausunnotmenettelyä varhaisemmassa vaiheessa. Hyvällä suunnittelulla ja oikeiden menetelmien valinnalla voidaan parantaa kuulemisten laatua ja niistä saatavaa hyötyä. Uusia osallistamisen muotoja tulisi kehittää siten, että sidosryhmät ja kansalaiset kokisivat tullessaan aidosti kuulluksi.⁵⁵

Toimenpiteitä, joilla hallinnon avoimuutta ja läpinäkyvyyttä voidaan edistää:

Nykytila ja haasteet

Sananvapaus on perusoikeus ja yksi demokratian kulmakivistä. Demokratiassa jokaisen on voitava osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ilman pelkoa vihapuheesta.

Vihapuhe kaventaa yhteiskunnallista keskustelua. Samalla se uhkaa erityisesti haavoittuvassa olevien sananvapautta. Tutkimukset ovat osoittaneet, että etenkin sosiaalinen media on viime vuosikymmenen aikana lisännyt yhteiskunnallisen keskustelun kuplautumista ja polarisoitumista.

Tutkimusten⁵⁶ mukaan keskustelukulttuuri on demokratioissa viime vuosikymmeninä kärjistynyt ja vastakkainasettelu on lisääntynyt. Myös Suomessa keskustelukulttuuri on viime vuosien aikana heikentynyt. On myös viitteitä siitä, että koronapandemia on entisestään vahvistanut ilmiötä. Keskusteluja on siirtynyt verkkoon ja vihapuhe sosiaalisessa mediassa on lisääntynyt. Yleisradion vuonna 2020 toteuttaman tutkimuksen mukaan yli puolet suomalaisista (60 prosenttia) koki keskustelukulttuurin muuttuneen huonommaksi. Lähes 80 prosenttia osa tutkimukseen vastanneista oli sitä mieltä, että yhteiskunnallista keskustelua ei käydä kunnioittavaan sävyyn. Hallitseva mielipide (68 prosenttia) oli, että jotkin näkemykset jäävät keskusteluissa jyrän alle. Peräti joka neljäs suomalaisista pelkäsi muiden reaktioita omien ajatustensa kertomiseen. Keskustelun koventuminen näkyi erityisesti sosiaalisessa mediassa.

52 <https://www.vaalirahoitusvalvonta.fi/>

53 VTV:n paperi (?)

54 Kantola & Vesa (?)

55 Pakarinen Auri 2011: Lainvalmistelu vuorovaikutuksena – Analyysi keskeisten etujärjestöjen näkemyksistä lainvalmisteluun osallistumisesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 253.

56 Viitteet lisätään

Tuoreen kyselyn mukaan⁵⁷ suurin osa vastaajista oli sitä mieltä, että lähes riitelymäinen keskustelu on lisääntynyt ja että yksittäisiä henkilöitä tuomitaan liian herkästi. Positiivista on sen sijaan se, että suuri osa ihmisistä edelleen kertoo seuraavansa mielellään muiden keskusteluja, ja arvostavansa eri mieltä olevia ihmisiä. Tuloksista välittyy myös, että yhteiskunnalliset asiat kiinnostavat suomalaisia laajasti, ja moni haluaa niistä puhua. Myös muut tutkimukset tukevat päätelmää⁵⁸.

Tutkimuksen mukaan vihapuhetta käytetään myös tietoisesti poliittiseen painostukseen, jonka tavoitteena on jonkun henkilön tai poliittisen näkemyksen vaientaminen. Vuonna 2019 julkaistussa tutkimuksessa⁵⁹ päättäjiin Suomessa kohdistuva vihapuhe todettiin olevan kasvava ongelma. Vihapuheen kohtaaminen oli päättäjien keskuudessa yleistä. Kaksi kolmasosaa päättäjistä arvioi vihapuheen lisääntyneen ja kolmannes kuntapäättäjistä oli ollut työnsä vuoksi vihapuheen kohteena. Vihapuhetta kokeneista kuntapäättäjistä 28 prosenttia kertoi halunsa osallistua päätöksentekoon vähentyneen. Puolet kuntapäättäjistä kertoi, että vihapuhe heikensi heidän luottamustaan tuntemattomiin ihmisiin. Monet tutkimukseen osallistuneet kertoivat, että vihapuhe ja häirintä on saanut heidän harkitsemaan politiikasta luopumista tai lopettamaan politiikkaan osallistumisen. Myös pelkkä vihapuheen uhka vaikuttaa poliittiseen osallistumiseen. Neljännes niistä päättäjistä, jotka eivät itse olleet vihapuheen kohteena, kertoi sen uhan vähentäneen haluaan osallistua julkiseen keskusteluun. Tulokset osoittavat, että suvaitsemattomuuteen pohjaava häirintä vaikuttaa siihen, ketkä osallistuvat julkiseen keskusteluun ja hakevat luottamustehtäviin Suomessa.

Rasismien ja syrjinnän kokemukset vaikuttavat yksilöiden, heidän läheistensä sekä eri väestöryhmien terveydentilaan ja turvallisuuden tunteeseen, viranomaisluottamukseen, ja edelleen motivaatioon osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnassa. Sosiaalisesti kestävä osallisuus toimii vastavoimana syrjäytymiselle ja lisää ihmisten hyvinvointia. Se kiinnittää huomiota ihmisten osallisuuteen kokonaisvaltaisesti ja osallisuuden eri tasoilla. Yksilön henkilökohtaisella tasolla tämä tarkoittaa osallistumisen edellytyksenä olevien sosiaalisten kykyjen, suhteiden ja tukiverkostojen vahvistamista, sekä yksinäisyyden ehkäisyä. Viranomaisten tasolla sosiaalisesti kestävä osallisuutta ovat esimerkiksi asukkaiden mahdollisuudet vaikuttaa heitä koskevaan päätöksentekoon ja palveluihin, mutta myös kokemukset palvelutilanteista ja osallistumisesta vaikuttamistyöhön.

Toimenpiteitä, joilla keskustelukulttuuria voidaan parantaa:

Nykytila ja haasteet

Kansalaisyhteiskunnalla tarkoitetaan yhteiskunnallisen elämän kenttää, jossa kansalaiset ja kansalaisryhmät toimivat vapaaehtoisesti ja julkisesti yhteisten arvojensa, päämääriensä ja intressiensä pohjalta⁶⁰. Kansalaisyhteiskunnan toiminnan lähtökohtana on vapaaehtoisuus ja voittoa tavoittelemattomuus. Keskeisiä kansalaisyhteiskunnan toimijoita ovat erilaiset ihmisten vapaaehtoiseen osallistumiseen perustuvat sosiaaliset verkostot ja yhteisöt, yhteiskunnalliseen muutokseen pyrkivät yhteiskunnalliset liikkeet sekä rekisteröityneet kansalaisjärjestöt, yhdistykset ja säätiöt.

⁵⁷ Yle 2021. Hyvin Sanottu: väestöä edustava kvantitatiivinen tutkimus. <https://drive.google.com/file/d/1GLLy3-0BMxV-5YjuPfpB-T6Ood3aMIHf/view>

⁵⁸ Vaalitutkimus (?)

⁵⁹ Valtioneuvoston kanslia 2019. Viha vallassa: Vihapuheen vaikutukset yhteiskunnalliseen päätöksentekoon <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-786-4>

⁶⁰ Ruuskanen, P. et al (2020): Kansalaisyhteiskunnan tila ja tulevaisuus 2020-luvun Suomessa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:47

Kansalaisyhteiskunnalla on historiallisesti ollut tärkeä rooli suomalaisen yhteiskunnan ja demokratian kehityksessä⁶¹. Sen merkitys on edelleen demokratian, resilienssin ja luottamuksen kannalta keskeinen. Aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta lisää ihmisten hyvinvointia ja auttaa pitämään kaikki mukana yhteiskunnassa. Vapaaehtoistoiminnan avulla voidaan esimerkiksi aktiivisesti ehkäistä vihapuhetta, edistää yhteisöllisyyttä ja vähentää ihmisten välisiä ennakkoluuloja sekä lisätä sukupolvien välistä kanssakäymistä.

Suomen perustuslain mukaan jokaisella on sananvapaus-, kokoontumis- ja yhdistymisvapaus. Suomi on toistuvasti pärjännyt hyvin kansainvälisten järjestöjen julkaisemissa kansalaisyhteiskuntaa mittaavissa vertailuissa. Kansalaisyhteiskunnan tilaa Suomessa pidetään avoimena⁶². Kansainvälisissä vertailuissa Suomi ja muut Pohjoismaat sijoittuvat kärkeen vapaan kansalaisyhteiskunnan tilaa arvioitaessa.

Myös OECD on laajasti arvioinut suomalaisen kansalaisyhteiskunnan toimintamahdollisuuksia, kesällä 2021 ilmestyneessä raportissaan, ja antanut Suomelle runsaasti suosituksia⁶³. OECD korostaa, että vaikka Suomi kansainvälisissä vertailuissa esimerkillinen kansalaisyhteiskunnan toiminnan mahdollistaja, on erittäin tärkeää, että Suomi tunnistaa ja ratkaisee esille nousevia haasteita. Vain näin voidaan ylläpitää hyvää tilannetta. Arvioinnin suosituksia on hyödynnetty myös käsillä olevan periaatepäätöksen valmistelussa.

Suomessa on nykyään yli satatuhatta rekisteröityä yhdistystä ja kansalaisjärjestökenttä voidaan pitää vireänä. Suuri osa suomalaisista kuuluu yhteen tai useampaan yhdistykseen tai osallistuu kansalaistoimintaan muulla tavalla⁶⁴. Esimerkiksi yhdistysaktiivisuuden taso on säilynyt Suomessa korkeana 2000-luvulle tultaessa ja uusia yhdistyksiä perustetaan tasaiseen tahtiin⁶⁵. Ammattiyhdistyksiin kuulumisen lisäksi suosittuja on mm. osallistuminen kulttuuri-, liikunta-, ja harrasteyhdistystoimintaan. Vapaaehtoistoiminta on Suomessa eri yhteiskunnan sektoreilla suosittua, eikä vapaaehtoistoiminnan määrä ole viime vuosina erityisesti laskenut⁶⁶. Samaan aikaan on syntynyt uusia kevyitä osallistumisen muotoja, joita uudet teknologiat osaltaan vauhdittavat.⁶⁷

Kansalaisyhteiskuntaan Suomessa vaikuttavat väistämättä erilaiset globaalit ja kansalliset muutostrendit. Väestön ikääntyminen kiihtyvällä tahdilla näyttäytyy kansalaisyhteiskunnan kentällä muun muassa aktiivisten vapaaehtoisten määrän vähentymisenä sekä monen yhdistyksen toiminnan supistumisena tai jopa lakkaamisena, etenkin harvaan asutuilla alueilla. Kaupungistumisen lisäksi myös digitalisaatio on vaikuttanut kansalaistoimijoiden toimintamahdollisuuksiin.⁶⁸ Vaikutus on yhtäältä mahdollistava, mutta toisaalta rajoittava eri toimijoiden erilaisten lähtökohtien ja edellytysten vuoksi. Ihmisten ajankäytössä näkyy myös lisääntynyt kiinnostus neljännen sektorin lyhytkestoiseen niin sanottuun pop up –tyyppiseen kansalaistoimintaan. Ikääntymisen, digitalisaation ja osallistumisen uusien muotojen lisäksi Suomi monimuotoistuu. Vapaaehtoistoimijat tulevat aikaisempaa enemmän erilaisista taustoista, mikä edellyttää toimintaa koordinoivilta tahoilta uudenlaista osaamista ja ymmärrystä.

Yhdistysten ja ns. kolmannen sektorin toimintaympäristö on muuttunut viime vuosina⁶⁹. Järjestökenttä on ammattimaistunut, ja yhdistystoimintaa määrittävät yhä enemmän yksityisen ja julkisen sektorin toimintalogiikat. Lisäksi yhdistysten rahoitus kytkeytyy yhä tiiviimmin julkisen sektorin strategiaan tavoitteisiin, mikä on nostanut esille huolia järjestöjen autonomian kaventumisesta. Kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta julkisen rahoituksen tulevaisuuteen on liittynyt monia epävarmuuksia, joita on pyritty

⁶¹ Alapuro, R. ja Stenius, H. (1989)...

⁶² Oikeusvaltiokertomus (2020)

⁶³ <https://www.oecd.org/gov/open-government/civic-space-scan-of-finland-f9e971bd-en.htm>

⁶⁴ Viite

⁶⁵ Siisiäinen ja Kankainen (2009)

⁶⁶ Kansalaisareena (2022)

⁶⁷ <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162498/25-2020-Kansalaisyhteiskunnan%20autonomia%20haastettuna.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

⁶⁸ Kansalaisareena 2022

⁶⁹ Policy Brief (2020): <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162498/25-2020->

ratkomaan muun muassa rahapeleillä rahoitettujen toimintojen uudella rahoitusmallilla⁷⁰, valtionavustustoiminnan kehittämällä ja digitalisoinnilla⁷¹ sekä yhdistyslakia uudistamalla⁷². Alue- ja kuntatasolla kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiin kohdistuu muutoksia esimerkiksi sote-uudistuksen ja uuden hallinnon tason, hyvinvointialueiden perustamisen myötä.

Kansalaisyhteiskunnan toimintaympäristö tulee lähivuosina olemaan erityisen voimakkaassa muutoksessa, muun muassa rakenneuudistusten, vähenevän julkisen rahoituksen, edellä mainittujen megatrendien sekä esimerkiksi koronapandemian vaikutusten vuoksi. Samalla osallistuminen kansalaistoimintaan muuttaa muotoaan, mikä on otettava nykyistä paremmin huomioon politiikkalinjauksissa, lainsäädännössä ja viranomaistoiminnassa⁷³.

Toimenpiteitä joilla voidaan tukea kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä ja osallistumista:

3.7 Suomi tukee kansainvälistä demokratiakehitystä

Teksti lisätään.

4 Periaatepäätöksen toteuttaminen, seuranta ja mittarit

Teksti lisätään.

5. Liite

5.1 Hallituskauden aikana toteutetut toimenpiteet

Edustuksellisen demokratian edistäminen

Eduskunta hyväksyi kesäkuussa 2021 hallituksen esityksen hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi. Laki hyvinvointialueesta tuli voimaan 1.7.2021. Lain tarkoituksena on, että hyvinvointialueen ylimmän päätöksentekuelimen, aluevaltuuston, valinta suorilla vaaleilla vahvistaa hallinnon kansanvaltaisia piirteitä. Ensimmäiset aluevaalit järjestettiin erillisinä vaaleina 23.1.2022. Aluevaalit on tarkoitus toimittaa vuodesta 2025 lukien samanaikaisesti kuntavaalien kanssa. Vaalien yhdistämisellä arvioidaan olevan positiivisia vaikutuksia äänestysaktiivisuuteen.

70 <https://vnk.fi/-/rahapeleilla-rahoitetuille-toiminnoille-uusi-rahoitusmalli-vuoden-2024-alusta-alkaen-esityksen-yksityiskohdat-julki>

71 <https://vm.fi/hanke?tunnus=VM212:00/2018>

72 <https://oikeusministerio.fi/yhteisollinen-kansalaistoiminta-2020-luvulla>

73 <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162854>

Vuoden 2021 kuntavaaleissa toimitettiin laitosäänestys ensimmäistä kertaa varuskunnissa. Tavoitteena oli parantaa varusmiesten ja vapaaehtoisen varusmiespalvelun suorittavien naisten äänestysmahdollisuuksia. Kuntavaalien jälkeen vaalilakiin tehtiin vaalilakiin asiasta liittyvä pysyvä muutos (HE 181/2021). Laki tuli voimaan 1.1.2022. Laitosäänestys toimitettiin aluevaaleissa tammikuussa 2022.

Vaalihäirintään puuttumista on pyritty tehostamaan ja viranomaisyhteistyötä on pyritty parantamaan vaalivarautumisen näkökulmasta. Puolueille ja viranomaisille on järjestetty koulutukset vaalivarautumisesta ja vaalihäirinnästä ja viranomaisyhteistyötä sosiaalisen median alustojen kanssa on tiivistetty. Verkkoalusta vaaliviranomaisten työn tueksi valmistui loppuvuodesta 2021⁷⁴.

Vaalijärjestelmä on tärkeä tietoturvallisuuden, sekä vaalien joustavan toimeenpanon kannalta. Nykyinen vaalitietojärjestelmä on saavuttamassa teknisen elinkaarensa loppua. Vaalitietojärjestelmän uudistamista on käynnistetty tekemällä uuden järjestelmän hankinnasta esiselvitys.

Valtioneuvosto asetti helmikuussa 2020 demokratiaohjelman yhteyteen parlamentaarisen työryhmän selvittämään vaalilain, puoluelain ja vaalirahoituslain sekä tarvittaessa muuta poliittista toimintaa koskevan lainsäädännön kehittämistarpeita. Työryhmä ei päässyt yhteisymmärrykseen vaalijärjestelmän kehittämiseksi. Työryhmä kuitenkin linjasi mietinnössään⁷⁵, että vaalijärjestelmän uudistamisen vaihtoehdoista tulee koota kattava vertailu seuraavan hallituskauden hallitus- ohjelmaa varten, jotta eduskunnan lausumassa (EK 14/2015 vp) todettuihin tarpeisiin voidaan vastata. Työssä tulisi pyrkiä laajaan parlamentaariseen konsensukseen ja selvitystyöhön on varattava riittävät resurssit.

Hallituskauden aikana on testattu uusia äänestysaktivointimuotoja, jotka kansainvälisesti ovat osoittautuneet vaikuttaviksi. Oikeusministeriö kokeili muistutustekstiviestien lähettämistä nuorille, tiiviimpää vaaliviestintäyhteistyötä kansalaisyhteiskunnan kanssa vaaliklinikatoiminnan muodossa ja järjesti sosiaalisessa mediassa vaaleihin liittyviä info ja kyselytunteja.

Puolueen perustamisen sujuvoittamiseksi puoluelakia on muutettu niin, että puolueen rekisteröimiseen tarvittavat kannatusilmoitukset voidaan kerätä verkossa. Puolurekisteri.fi-verkkopalvelu avattiin tammikuussa 2021. Toistaiseksi kolme puoluetta on kerännyt rekisteröintiin vaadittavat viisituhatta kannatusilmoitusta palvelussa. Palvelussa oli vuonna 2021 yli kaksisataatuhatta vierailua.

Oikeusministeriössä on parhaillaan menossa lainvalmisteluhanke⁷⁶, jossa valmistellaan muutoksia puoluelain säännöksiin, jotta mahdollistuisi nykyistä monipuolisemmin erilaiset demokraattiset päätöksentekotavat ehdokkaiden asettamisessa vaaleihin. Hallituksen esitys on tarkoitus antaa syyskuussa 2022.

EU-komissio ehdottaa EU:n puolueasetukseen muutosta. Tarkoituksena on muun muassa helpottaa vuorovaikutusta eri maiden sisarpuolueiden välillä, jotta puolueet voivat helpommin osallistua EU:n aiheita koskeviin kansallisiin kampanjoihin. Komissio esittää muutoksia lisäksi direktiiveihin, jotka koskevat unionin kansalaisen äänioikeutta ja vaalikelpoisuutta Euroopan parlamentin vaaleissa ja paikallisvaaleissa. Näin parannettaisiin niin sanottujen liikkuvien EU:n kansalaisten, eli muussa kuin kotimaassaan asuvien EU-kansalaisten, vaali- ja osallistumisoikeuksien toteutumista. EU:n kansalaisilla on oikeus äänestää ja asettua ehdokkaaksi europarlamenttivaaleissa ja paikallisvaaleissa siinä jäsenvaltiossa, joissa he asuvat. Liikkuvien kansalaisten äänestysprosentti on kuitenkin usein alhaisempi kuin muilla. Valtioneuvosto on antanut asiasta U-kirjeen eduskunnalle⁷⁷. hallitus pitää muutosesityksiä kannatettavina, vaikka Suomessa esimerkiksi liikkuvien äänestäjien tasavertaiset vaalioikeudet jo toteutuvat. Ehdotukset ovat osa komission joulukuussa 2020 julkistamaa Euroopan demokratia toimintasuunnitelmaa. Muutosten on määrä tulla voimaan keväällä 2023, eli ennen kuin seuraavat europarlamenttivaalit järjestetään vuonna 2024.

⁷⁴ <https://vaalit.fi/vaalipooli>

⁷⁵ Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2022:6.

⁷⁶ <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM003:00/2022>

⁷⁷ <https://oikeusministerio.fi/-/eu-n-lainsaadantoon-ehdotetaan-muutoksia-demokratian-edistamiseksi>

Osallistumisoikeuksien ja vaalien välisen osallistumisen edistäminen

Ensimmäisenä päivänä heinäkuuta 2021 voimaan tulleen hyvinvointialueesta annetun lain mukaan kansalaiset saavat hyvinvointialueilla vastaavanlaiset osallistumisoikeudet kuin kunnissa, ja hyvinvointialueiden tulee perustaa vastaavanlaiset vaikuttamistoimielimet kuin kunnissa (mm. vanhus- ja vammaisneuvostot ja nuorisovaltuustot). Laissa hyvinvointialueesta (611/2021) säädetään myös hyvinvointialueen aloiteoikeudesta ja neuvoo-antavasta kansanäänestyksestä. Oikeusministeriö on keväällä 2022 aloittanut hyvinvointialuealoitetta koskevan verkkopalvelun hankinnan. Sitra on yhteistyössä ministeriöiden kanssa käynnistänyt hankkeen, jolla tuetaan alueiden demokratia- ja osallisuusvalmistelua.

Lakia hyvinvointialueilla ja kunnissa toimitettavissa neuvoo-antavissa kansanäänestyksissä (656/1990) noudatettavasta menettelystä on muutettu siten, että kansanäänestys voidaan toimittaa aluevaalien ja kuntavaalien yhteydessä. Samalla kansanäänestysaloitteen tekemistä koskevaa säännöstä on modernisoitu, mikä helpottaa kunnallisten kansanäänestysten järjestämistä.

Hallituskauden aikana on selvitetty kuntapolitiikan kokonaisuudistustarpeita. Kuntien tehtävät tulevaisuudessa keskittyvät etenkin osaamisen, kulttuurin ja elinvoiman edistämiseen sekä elinympäristön, demokratian ja paikallisuuden kehittämiseen. Selvitys peräänkuuluttaa jatkossa yhteistä tulevaisuuden kuvaa ja pitkäjänteisyyttä kuntapolitiikan kehittämiseen.⁷⁸

Oikeusministeriössä on parhaillaan menossa lainvalmisteluhanke⁷⁹, jossa on tarkoitus alentaa EU-kansalaisaloitteen ikäraja 16 vuoteen. Hallituksen esitys on tarkoitus antaa syyskuussa 2022 ja tarkoituksena on, että laki tulisi voimaan 1.1.2023.

Kansalaispaneelit ja -raadit ovat esimerkki demokraattisesta innovaatiosta, jossa joukko tavallisia kansalaisia keskustelelee syvällisen perehtymisen jälkeen yhteiskunnallisesta kysymyksestä ja tuottaa suosituksia päätöksentekijöille tai laajemmalle äänestäjäkunnalle. Hallituskauden aikana on valmistelun tueksi järjestetty muutama kansalaisraati⁸⁰. Hallituksen esityksessä uudeksi ilmastolaiksi (HE XX) perusteluissa nostetaan myös esille kansalaisraati yhtenä keskeisenä osallistumisen muotona ilmastopolitiikkaan. Oikeusministeriö on huhtikuussa 2022 julkaissut erityisesti nuorille suunnatun digitaalisen kansalaisraadain (digiraati.fi) osaksi oikeusministeriön ylläpitämiä demokratiaverkkopalveluja.

Lainvalmistelun avoimuuden ja sidosryhmien osallistumismahdollisuuksien lisääminen ovat olleet viimeisen vuosikymmenen aikana keskeinen tavoite lainvalmistelun kehittämistyössä. Avoimuus ja vuorovaikutus kuuluvat myös hallitusohjelman tavoitteisiin. Tavoitteena on muun muassa ollut kehittää ja ottaa käyttöön kaikilla hallinnon tasoilla uusia kuulemismenetelmiä, jotka edistävät erityisesti nuorten, eri kieli- ja kulttuuriryhmien sekä vammaisten henkilöiden kuulemista.⁸¹ Kuulemisesta ja monimuotoisista ja yhteistoiminnallisista menetelmistä on hallituskauden aikana laadittu virkamiehille ohjeita ja oppaita⁸² ja koulutuksia.

Lasten ja nuorten yhteiskunnallisen osallistumisen ja vaikuttamismahdollisuuksien vahvistaminen on ollut yksi hallituskauden keskeisiä tavoitteita, jota on toimeenpantu poikkihallinnollisesti kansallisen demokratiaohjelman lisäksi myös valtakunnallisen nuorisotyön ja -politiikan ohjelman (VANUPO) sekä kansallisen lapsistrategian puitteissa. Lasten ja nuorten parissa toimivien viranomaisten tietoisuutta lasten ja nuorten yhdenvertaiseen osallistumiseen liittyvistä oikeuksista, velvollisuuksista ja menetelmistä lisätään päivittämällä vuonna 2022 säädösvalmistelun kuulemisopasta lasten ja nuorten kuulemiseen liittyvällä aineistolla sekä tuottamalla viranomaisille suunnattua koulutusmateriaalia ja toteuttamalla haastekampanja lasten ja nuorten kuulemisesta. Osallisuus ja vaikuttaminen on yksi opetus- ja

⁷⁸ <https://vm.fi/-/kuntapolitiikka-tarvitsee-pitkajanteisyytta>

⁷⁹ <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM003:00/2022>

⁸⁰ <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-711-1>

⁸¹ https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163759/OM_2022_1_SO.pdf

⁸² https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163759/OM_2022_1_SO.pdf

kulttuuriministeriön tukeman nuorisovaltakunnallisen osaamiskeskustoiminnan painopisteistä vuosina 2020–2023. Oikeusministeriön EU-rahoitteisessa Yhdessä-hankkeessa on lisätty etnisiin ja uskonnollisiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten yhteiskunnallista osallisuutta luomalla vuoropuhelua nuorten ja päättäjien välille.

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen edistäminen

Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusnäkökulmaa opettajien perus- ja täydennyskoulutuksessa on vahvistettu tuottamalla aihetta koskevia opetuskokonaisuuksia, vahvistamalla opettajankoulutusta antavien yksiköiden välistä valtakunnallista yhteistyötä ja koordinaatiota sekä edistämällä teemaan liittyvää tutkimusta⁸³.

Varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen laatua ja tasa-arvoa parantavan Oikeus oppia -kehittämishojelman (2020-2022) tavoitteena on ollut turvata tasa-arvoinen alku oppimiseen. Kehittämishojelman hankkeilla on valmisteltu lainsäädäntöä, pysyviä rahoitusjärjestelyitä sekä yhdenvertaisuutta vahvistavia vaikuttavia käytänteitä ja toimintatapoja, mm. vahvistamalla demokratiakasvatusta. Ammatillisen koulutuksen laatua ja tasa-arvoa parantava Oikeus osata -kehittämishojelma (2020-2022) on osaltaan varmistanut, että kaikki ammatillisessa koulutuksessa opiskelevat saavat vankan ammattiosaamisen ja hyvät perustaidot työtä, elämää ja elinikäistä oppimista varten. Lukiokoulutuksen laatu- ja saavutettavuushojelman (2021-2022) tavoitteena on ollut muun muassa edistää lukiolaisten hyvinvointia ja vahvistaa koulutuksen tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja saavutettavuutta sekä tukea lukiolain ja opetussuunnitelmien toimeenpanoa.

Oikeus oppia -hojelman ja kansallisen demokratiahojelman puitteissa opetus- ja kulttuuriministeriö yhteistyössä oikeusministeriön kanssa asetti vuosiksi 2020-2023 demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisen ohjausryhmän, jonka tehtävänä on ollut tukea koulujen ja oppilaitosten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta, oppilaiden osallistamista sekä opetushenkilöstön valmiuksien lisäämistä koskevien hallitusohjelmakirjausten toimeenpanoa sekä tehdä esityksiä konkreettisiksi toimenpiteiksi. Vuonna 2021 toteutettiin hanke demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytäntöjen kokoamiseksi ja levittämiseksi valtakunnallisesti⁸⁴. Ohjausryhmä on käsitellyt myös opettajien perus- ja täydennyskoulutukseen liittyviä haasteita mm. yhteistyössä Opettajankoulutusfoorumien kanssa.

Lukuvuonna 2022-2023 toteutetaan pilottihankekokonaisuus, jonka tavoitteena on testata ja kehittää erilaisia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen malleja ja toimintatapoja ensisijaisesti perusasteella yhteistyössä opettajankoulutuksen ja lähiyhteisöjen kanssa. Pilottien avulla on tarkoitus kehittää ja levittää demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen menetelmiä ja hyviä käytäntöjä valtakunnallisesti tukemaan perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden ja paikallisten opetussuunnitelmien toimeenpanoa eri puolilla Suomea.⁸⁵

Keväällä 2022 käynnistyy tutkimushanke (VN-TEAS), jonka tavoitteena on arvioida varhaiskasvatussuunnitelman ja opetussuunnitelmien perusteissa määriteltyjen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen osaamistavoitteiden käytännön toteutumista varhaiskasvatuksessa, kaikilla kouluasteilla ja opettajankoulutuksessa. Tavoitteena on arvioida myös, lasten, oppilaiden ja opiskelijoiden osallisuuden ja osallistumisoikeuksien toteutumista. Tutkimuksen on tarkoitus tuottaa valtioneuvostolle ajantasainen kokonaiskuva ja tietoa aihepiiriin liittyvistä haasteista, suosituksia jatkotoimenpiteiksi, sekä konkreettisia esityksiä ja suosituksia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittämiseksi varhaiskasvatuksessa, kaikilla kouluasteilla sekä opettajankoulutuksessa ja opettajien täydennyskoulutuksessa. Tutkimus valmistuu keväällä 2023.

⁸³ [Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittäminen opettajankoulutuksessa -hanke](#)

⁸⁴ tähän linkki OPH:n verkkosivuille sitten kun koonti on valmistunut ja julkaistu

⁸⁵ tähän linkki OPH:n sivuille kun hankkeen sivut avataan

Sitran toteuttamassa Kirjastoista kansanvallan foorumeita -hankekokonaisuudessa on kehitetty ja testattu toimintamalleja, joilla kirjastoista tehdään keskustelemaan demokratian virtuaalisia ja fyysisiä kohtaamispaikkoja, osallisuuden edistäjiä ja kohtaamisten mahdollistajia.⁸⁶

Avoimuuden edistäminen ja keskustelukulttuurin parantaminen

Perustuslaissa säädettyä julkisuusperiaatetta toteutetaan pääsääntöisesti viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999; julkisuuslaki) kautta. Oikeusministeriössä on parhaillaan käynnissä hanke, jonka tavoitteena on nykyistä selkeämpi ja toimivampi lainsäädäntö, joka edistää yhteiskunnan avoimuutta ja vastaa nyky-yhteiskunnan vaatimuksia⁸⁷.

Hallituskauden aikana on valmisteltu hallituksen esitys (HE XX) avoimuusrekisterilaiksi⁸⁸. Avoimuusrekisterilaissa säädettäisiin rekisteröintivelvollisuus oikeushenkilöiden ja yksityisten elinkeinonharjoittajien harjoittamasta vaikuttamistoiminnasta ja siihen liittyvästä ammattimaisesta neuvonnasta. Rekisterinpitäjänä toimisi Valtiontalouden tarkastusvirasto. Avoimuusrekisterin tavoitteena on päätöksenteon läpinäkyvyyden parantaminen, epäasiallisen vaikuttamisen torjunta sekä kansalaisten luottamuksen vahvistaminen.

Oikeusministeriössä valmistellaan parhaillaan myös muutoksia vaali- ja puoluerahoituslainsäädännön avoimuuden kehittämiseksi⁸⁹. Valmistelun tavoitteena on vaali- ja puoluerahoituksen ilmoittamista koskevien säännösten ja käytäntöjen tarkentaminen sen varmistamiseksi (HE XX), että ilmoitukset antavat oikean kuvan mahdollisista sidonnaisuuksista aiheuttavasta ulkopuolisesta rahoituksesta sekä vahvistamalla Valtiontalouden tarkastusviraston oikeutta valvoa ehdokkaiden vaalirahoitusilmoituksia.

EU-komissio ehdottaa EU:n tason poliittisia puolueita ja säätiöitä koskevaan asetukseen muutoksia, joiden tavoitteena muun muassa on muun muassa tehdä näkyväksi verkossa tapahtuva poliittinen kampanjointi, ulkomainen puuttuminen sekä lisätä poliittisen mainonnan avoimuutta. Ehdotus on osa Euroopan demokratiatoimintasuunnitelmaa ja komission antamaa vaalipakettia⁹⁰, joilla halutaan puolustaa eurooppalaista demokratiaa disinformaatiolta ja häirinnältä.

Hallituskauden aikana on laadittu korruption vastainen toimintaohjelma ja vahvistettu korruption vastainen strategia⁹¹. Julkisen hallinnon strategiassa on linjattu julkisen hallinnon uudistamisen kehittämisen tavoitteeksi hallinnon avoimuus ja kansalaisten osallistuminen⁹².

Hallituskauden aikana on toteutettu useita hankkeita rakentavan keskustelukulttuurin edistämiseksi⁹³. Suomi on viime vuosina saanut kansainvälisiltä ihmisoikeussopimusten valvontaelimiltä ja kansainvälisiltä ihmisoikeusmekanismeilta lukuisia suosituksia liittyen rasismiin ja syrjintää puuttumiseen sekä vihapuheen ja viharikollisuuden torjuntaan. Suositukset on huomioitu valtioneuvoston toimintaohjelmassa rasismien torjumiseksi ja hyvien väestösuhteiden edistämiseksi⁹⁴. Toimintaohjelmassa on toteutettu toimenpiteitä rasismien vähentämiseksi ja osallisuuden lisäämiseksi.

⁸⁶ <https://www.sitra.fi/hankkeet/kirjastoista-kansanvallan-foorumeita/>

⁸⁷ <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM083:00/2020>

⁸⁸ <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM033:00/2019>

⁸⁹ <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM003:00/2022>

⁹⁰ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_6118

⁹¹ <https://korruptiontorjunta.fi/korruptionvastainen-strategia>

⁹² <https://julkisenhallinnonstrategia.fi/>

⁹³ Hyvin Sanottu –hanke, Erätauko –dialogit, poikkeusajan dialogit, avoimen hallinnon toimintaohjelma

⁹⁴ Oikeusministeriö 2021. Yhdenvertainen Suomi: Valtioneuvoston toimintaohjelma rasismien torjumiseksi ja hyvien väestösuhteiden edistämiseksi <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163577>

Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten parantaminen

Hallituskauden aikana on toteutettu useita kansalaisyhteiskunnan osallisuutta ja toimintaedellytyksiä tukevia hankkeita ja toimenpiteitä. Hallinnon ja kansalaisyhteiskunnan välistä vuorovaikutusta on kehitetty.

Kansalaisyhteiskunnalla on keskeinen rooli toimivassa demokratiassa. Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä edistetään uudistamalla yhdistyslakia muun muassa niin, että yhdistysten hallinnollinen taakka pienenee, vastuita selkeytettäisiin ja mahdollistettaisiin kevyemmin rekisteröity toimintaryhmä, jonka hallinto voisi olla kokonaan verkossa (HE XX).

Hallituskaudella on tehty suomalaisen rahapelijärjestelmän kehittämistyötä, joka siirtää valtionavustukset osaksi valtion budjettia.⁹⁵ Ministeriöiden asettaman selvitysryhmän selvitys rahapelitoiminnan tuottojen vähenemisen vaikutuksista on valmistunut ja julkaistu⁹⁶.

Valtionavustustoiminnan kehittämis- ja digitalisointihankkeen tavoitteena puolestaan on kehittää entistä vaikuttavampi, tehokkaampi, läpinäkyvämpi ja yhdenmukaisempi valtionavustustoiminta. Haeavustuksia.fi-verkkopalvelu pilotoitiin syksyllä 2021 ja tavoitteena on ottaa uudistettu verkkopalvelukokonaisuus käyttöön vuonna 2024.

Vapaaehtoistoiminnan edellytyksiä ikääntyvässä yhteiskunnassa on edistetty luomalla vapaaehtoistoimintaa tukevat toimintamallit⁹⁷. Järjestöissä ja laajemmin kansalaisyhteiskunnassa tehtävän vapaaehtoistyön lisäämiseksi on käynnistetty hanke, jossa selvitetään vapaaehtoistyön tietopohjaa ja kehitetään ratkaisuja vapaaehtoistyön tukemiseksi ja sen houkuttelevuuden lisäämiseksi.

Lisäksi on käynnistetty Kansalaisjärjestöakatemia, jonka tavoitteena on vahvistaa virkamiesten kansalaisjärjestötoiminnan tuntemusta sekä lisätä yhteistä ymmärrystä, vuoropuhelua ja verkostoitumista hallinnon ja järjestötoimijoiden välillä.

Suomi tilasi OECD:ltä kaksi arviointia, jotka käsittelivät kansalaisyhteiskunnan tilaa ja luottamusta. Arviointien tulokset julkistettiin kesällä 2021, ja toimenpidesuosituksia läpikäytiin sitä varten perustetussa työryhmässä.

Kansalaisyhteiskunnan ja hallinnon vuorovaikutusta sekä kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä edistävä kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta on asetettu neljännelle toimikaudelleen vuosiksi 2022-2026⁹⁸.

⁹⁵ <https://valtioneuvosto.fi/-/1410845/tyoryhma-rahapelituotot-valtion-budjettiin-ja-edunsaajat-menokeyhyksiin>

⁹⁶ <https://valtioneuvosto.fi/-/10616/rahapeleilla-rahoitetuille-toiminnoille-uusi-rahoitusmalli-vuoden-2024-alusta-alkaen-esityksen-yksityiskohdat-julki>

⁹⁷ yhteistyössä kansallisen ikäohjelman kanssa Vapaa!-Fri! –hankkeella

⁹⁸ <https://oikeusministerio.fi/-/uusi-kansalaisyhteiskuntapolitiikan-neuvottelukunta-kane-asetettu>